

Kulturno-povijesna baština Bribira

Grbić, Jelena

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:975789>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-28**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

JELENA GRBIĆ

KULTURNO – POVIJESNA BAŠTINA BRIBIRA

Diplomski rad

Pula, rujan 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

JELENA GRBIĆ

KULTURNO – POVIJESNA BAŠTINA BRIBIRA

Diplomski rad

JMBAG: 0303077049, redovita studentica

Studijski smjer: Integrirani preddiplomski i diplomski Učiteljski studij

Predmet: Povijest

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest; Hrvatska i svjetska ranonovovjekovna povijest

Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, rujan 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana **Jelena Grbić**, kandidatkinja za **magistru primarnog obrazovanja**, izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli 29. kolovoza 2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, **Jelena Grbić**, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj diplomski rad pod nazivom „**Kulturno-povijesna baština Bribira**“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu diplomskih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli 29. kolovoza 2023.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. DEFINICIJA POJMA KULTURNO – POVIJESNE BAŠTINE	2
1.1. Podjela pojma kulturno-povijesna baština	2
2. KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA BRIBIRA	4
3. BRIBIRSKI KAŠTEL	6
3.1. Obnova kaštela	7
4. ŽUPNA CRKVA SV. PETRA I PAVLA	10
5. RIZNICA CRKVE SV. PETRA I PAVLA	14
6. OSTALA SAKRALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA	16
7. VINODOLSKI ZAKON	22
8. GLAGOLJSKI I OSTALI PISANI SPOMENICI	24
8.1. Glagoljski natpisi u kamenu	27
9. OSTALE GRAĐEVINE I SPOMENICI	28
10. SREDNJOVJEKOVNO GROBLJE NA LOKALITETU ŠTALE	34
11. NEMATERIJALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA BRIBIRA	36
11.1. Bribirsko kolo	36
11.2. Bribirska narodna nošnja	37
11.3. Mesopusni običaji	39
11.4. Bribirski prisnac	42
ZAKLJUČAK	44
LITERATURA	45
POPIS PRILOGA	46
SAŽETAK	48
ABSTRACT	49

UVOD

Sve što nas okružuje ima svoju prošlost – vrijeme koje je proteklo. Kulturno-povijesna baština podsjeća nas kako se nekada živjelo, gradilo, stvaralo. Ukazuje nam što smo naslijedili – baštinili od naših predaka iz bliske ili dalje prošlosti i čini naš prepoznatljiv kulturni identitet.

Ovim radom upoznat ćemo kulturno-povijesnu baštinu Bribira kroz istraživanje znanstvene i stručne literature. U prvom dijelu odredit će se pojam i definicija kulturno-povijesne baštine i njezina podjela na materijalnu i nematerijalnu baštinu.

U drugom dijelu prikazat ću bogatstvo kulturno-povijesne baštine Bribira, ukazati na njezino značenje te na činjenicu da njezina sudbina ovisi o našem odnosu prema prošlosti.

Kako tvrdi Rendić – Miočević (2005., str. 178.): “Okretanje učenika prema svojem kraju, njegovoj kulturi, baštini, tradiciji važan je segment zavičajne povijesti jer učenici upoznaju kraj u kojem žive. Jedan od ciljeva poučavanja zavičajne povijesti jest poticanje i njegovanje ljubavi prema kraju i mjestu, njegovoj prošlosti kako bismo sigurnije gradili budućnost, razvijali nacionalni i kulturni identitet učenika.”

1. DEFINICIJA POJMA KULTURNO – POVIJESNE BAŠTINE

Definiciju pojma kulturna baština ponekad je teško odrediti jer je podložna promjenama i vrlo je teško obuhvatiti sve aspekte koji bi je definirali te se kroz vrijeme često mijenjala.

Prema Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske ([https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme))), pristupljeno: 24. kolovoza 2023.), kulturna baština se definira kao “kulturna baština, materijalna i nematerijalna, zajedničko je bogatstvo čovječanstva u svojoj raznolikosti i posebnosti, a njena zaštita jedan je od važnih čimbenika za prepoznavanje, definiranje i afirmaciju kulturnog identiteta.“

Kako je navedeno u Hrvatskoj enciklopediji (<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59130>), pristupljeno: 24. kolovoza 2023.), “svjetska prirodna i kulturna baština, prirodna i kulturna dobra međunarodno su priznate, izvanredne i univerzalne vrijednosti koje su kao takve podvrgnute i posebnom režimu zaštite i očuvanja. Sam pojam uveden je *Konvencijom o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine*, koju su zemlje članice prihvatile na 17. zasjedanju organizacije 17.–21. XI. 1972. u Parizu.“

1.1. Podjela pojma kulturno-povijesna baština

Prema Ministarstvu kulture i medija Republike Hrvatske ([https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme))), pristupljeno: 24. kolovoza 2023.), “kulturnu baštinu čine pokretna i nepokretna kulturna dobra od umjetničkog, povijesnog, paleontološkog, arheološkog, antropološkog i znanstvenog značaja. Arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolici i njihovi dijelovi svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru. Nematerijalni oblici kulturne baštine i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti, kao i dokumentacija i bibliografska baština i zgrade, odnosno prostori u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i

dokumentacija o njima. Vrijednosti kulturne baštine prepoznajemo kao starosne, povijesne, kulturne, umjetničke i autentične.“

MATERIJALNA BAŠTINA	<ul style="list-style-type: none"> • POKRETNA KULTURNA DOBRA • NEPOKRETNA KULTURNA DOBRA • KULTURNI KRAJOLIK
	<ul style="list-style-type: none"> • ARHEOLOŠKI OSTACI • DJELA LIKOVNE UMJETNOSTI • MUZEJSKI I ARHIVSKI PREDMETI • GRADITELJSKA BAŠTINA • SPOMENICI I MJESTA SJEĆANJA
NEMATERIJALNA BAŠTINA	<ul style="list-style-type: none"> • USMENA POVIJEST • USMENA KNJIŽEVNOST • JEZIČNA BAŠTINA • GLAZBA, PLES, DRAMA • OBIČAJI, VJEROVANJA I RELIGIJE • TRADICIONALNI ZANATI I VJEŠTINE

Tablica 1. Kategorije kulturne baštine. Nikšić, G. (2013., str. 48.), *Kulturna baština: definicija i kategorije*. u: Hicela, I. i Ivanišević, N. (eds.). *Kulturna baština u programima strukovnih škola – metodološki priručnik za nastavnike*. Split. Komercijalno – trgovačka škola u Splitu.

2. KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA BRIBIRA

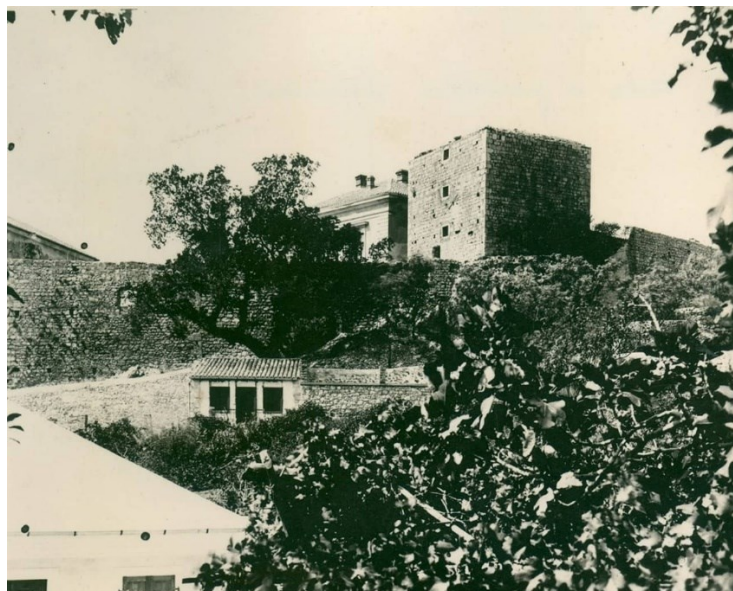
Bribir je gradić smješten u samome središtu Vinodolske doline. Sagrađen je na brijegu. Bribir je bio crkveno, upravno, ali i svjetovno središte srednjovjekovnog Vinodola. Predstavnici Bribira Dragoslav Arhiprvad, satnik Zlonomer, Juraj Gradinić i pop Bogdan sudjelovali su u donošenju Vinodolskog zakona. Grad Bribir sa svojih 14 sela (Štale, Kičeri, Sv. Vid, Ugrini, Sv. Mikula, Poduljin, Podugrinac, Jargovo, Podgori, Kričina, Podskoči, Dragaljin, Gradac i Kosavin) tvorio je bibrirsku župu. Svako od navedenih sela imalo je kapele posvećene mnogobrojnim svecima. Tako je prilikom posjeta biskupa Mihaela Bribiru 1845. zapisano da je Bribir imao 29 crkvice u uporabnom stanju, 8 porušenih i čak 15 njih koje se spominju u legendama, ali nitko ne zna gdje se nalaze. Na kapeli sv. Martina u selu Podskoči sačuvan je glagoljski natpis meštra Tomaša iz 1526., a pretpostavlja se da je upravo on bio jedan od graditelja župne crkve sv. Petra i Pavla koja je sagrađena (proširena) 1524. po želji kneza Bernardina Frankopana. Bernardin Frankopan učvršćuje gradske zidine, svoj kaštel i turan, te gradi Mala i Vela vrata. Bibrirsko vlastelinstvo ukinuto je 1848., kaštel i turan postaju vlasništvo općine, koja 1861. daje porušiti Vela vrata, a 1872. Mala vrata, a kako bi se mogla sagrađiti škola kaštel je 1878. srušen. Od kaštela je sačuvana lijepa i dobro očuvana četverokutna kula iz 1302. U centru Bribira, na „Vrbi“, nalazi se grlo cisterne isklesano iz jednog komada kamena. To se grlo nalazilo u kaštelu, ali je 1901. preneseno u centar grada. Točna godina izrade se ne zna. Nakon bitke na Krbavi 1493. dio modruškog kaptola dolazi u Bribir. Prema priči Bribirci su spasili krbavskog biskupa Krištofora od sigurne smrti te ga na muli doveli u Bribir, a on im je kao zahvalu ostavio petkoraljni Milonjin križ, koji je bio simbol apostolske časti. Osnovna škola u Bribiru jedna je od najstarijih u regiji. Osnovana je 1787. uredbom carice Marije Terezije. Narodna knjižnica i čitaonica osnovana je 1883. Na staru godinu 1944., četnici gotovo sa zemljom spravjuju stari grad, pale crkvu, općinu i velik broj kuća u gradu. Bribir je danas sjedište Vinodolske općine, koja u svom sastavu ima Drivenik, Tribalj i Grižane (Belgrad). Bribir danas broji 1490 stanovnika, dok je početkom 20. st. imao gotovo 5000 stanovnika.

Slika 1. Grad Bribir slikan iz zraka,
<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c0/Bribir.JPG> (preuzeto 22.
kolovoza 2023.)

3. BRIBIRSKI KAŠTEL

Najveći dio bibriskog kaštela porušen je 1878. naredbom općine zbog gradnje škole. Od kaštela je ostalo samo nekoliko bedema i velika četverokutna kula. Ova je kula sagrađena 1302., što se vidi iz natpisa koji stoji na južnom prozoru. Služila je kao tamnica i osmatračnica. Bribir je imao još tri ovakve kule, na svakoj strani po jednu. Ispred kule nalazi se kamena mjera za žito, kojom su se mjerile daće u žitu. Bibriski kaštel je u povijesti bio siguran grad, čiji su stanovnici do 1900. držali stražu i topove u kaštelu. Straža je bila u svakome trenutku spremna zapucati topovima na nepozvane goste i vatrom na vrhu kule upozoriti sve frankopanske gradove, od Ledenica do Trsata i Krka, na opasnost s kopna. Glavni gradski ulaz nazvan je Velim vratima koja su se navečer kada bi odzvonila „Zdrava Marija“ zatvarala, te bi sve do jutra bila zatvorena pa nitko ne bi mogao ući u grad. Općina je 1861. porušila Vela vrata, a 1872. Mala vrata. Kaštel je bio u vlasti Frankopana sve do 15. stoljeća, a tada kratko prelazi u vlasništvo grofova Celjskih i kralja Matije Korvina. Godine 1490. Bribir preuzima knez Bernardin Frankopan koji ga je obožavao pa je u njemu bio sve do svoje smrti. Sredinom 16. stoljeća nasljednim ugovorom Bribir preuzimaju Zrinski i drže ga do svoje propasti 1670. Nakon te godine Bribir prelazi iz ruke u ruku i gotovo potpuno gubi na svojoj važnosti.

Slika 2. Bibriski kaštel prije, https://frankopanskigradovi.ppmhp.hr/wp-content/uploads/2021/10/19_Bribir_fkb-8615.jpg (preuzeto 3. rujna 2023.)

3.1. Obnova kaštela

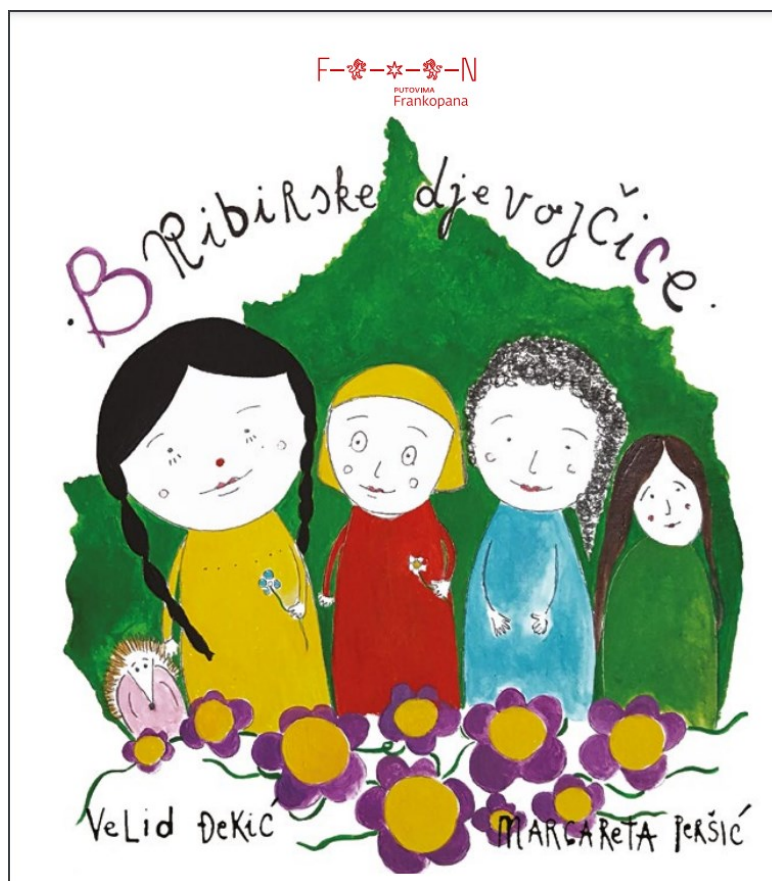
Od 2005. do 2012. Primorsko-goranska županija kroz projekt „Putevima Frankopana“ pristupila je obnovi kaštela i frankopanske kule. Uz pomoć europskih sredstava uređen je interpretacijski centar u kuli Turan koji je dio kulturno-turističke rute „Putevima Frankopana“, a obuhvaća 17 kaštela i tri sakralna objekta.

U kuli se nalazi izložbeni postav s prezentacijom i rekonstrukcijom grbova, srednjovjekovnoga oružja, pečata i zastava krčkih knezova Frankopana i Zrinskih (<https://ruta.frankopani.eu/hr/loc/kula-u-bribiru>, pristupljeno: 24. kolovoza 2023.).

Slika 3. Bribirski kaštel danas, https://frankopani.eu/wp-content/uploads/2020/03/Bribir_0248.jpg (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

U sklopu projekta „Putevima Frankopana“ izdana je i zvučna slikovnica „Bribirske djevojčice“ iz edicije o Frankopanima i frankopanskim kaštelima.

Slika 4. Naslovnica slikovnice „Bribirske djevojčice“, <https://frankopani.eu/wp-content/uploads/2020/03/Slikovnica-BRIBIR-web.pdf> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

Na uređenoj pozornici u okviru kaštela odvijaju se mnoge manifestacije kao što su Vinodolske ljetne večeri, Ružica Vinodola, folklorne večeri, predstave i sl.

Slika 5. Ružica Vinodola,

http://www.pictures.glasgacke.hr/2014/IMG_7044_Kopiraj_1439279460.jpg

(preuzeto 24. kolovoza 2023.)

4. ŽUPNA CRKVA SV. PETRA I PAVLA

Župna crkva sv. Petra i Pavla u Bribiru blistavo je mjesto kulturne baštine. Ova crkva ima jednu od najvećih i najbogatijih sakralnih zbirki ne samo u Vinodolu nego i šire. Župna se crkva prvi puta spominje 1270. jednim glagoljskim natpisom te je tada bila posvećena Gospi Karmelskoj. U vrijeme sastavljanja Vinodolskog zakona Bribir je već bio velika župa. Godine 1524. knez Bernardin Frankopan pregrađuje crkvu, dodaje dvije bočne lađe i povećava zvonik te crkva dobiva današnji oblik. Na početku 18. st. crkva je barokizirana i dobija transept. Moda mramornih oltara zahvatila je i Bribir. Tako u prezbiteriju crkve sv. Petra i Pavla dominira prekrasan mramorni oltar, djelo slavnog riječkog kipara Antonija Michelazzija iz 1747. Ugovor o izradi tog oltara sklopili su majstor Mavra Tus (bribirski kanonik) i Đuro Čolić (biskup). Ovaj se ugovor čuva u arhivi župnog ureda u Bribiru. Na oltaru se nalaze prekrasni kipovi anđela, kipovi sv. Petra i Pavla (djela vrhunske vrijednosti). U sredini oltara je pala sv. Petra, a iznad nje je slika Bribirske Bogorodice (slika nepoznatog majstora „madonara“, iznimne vrijednosti). Izrada ovog oltara koštala je 1700 dukata. S lijeve strane glavnog oltara nalazi se jedinstveno renesansno svetohranište. Na kruništu svetohraništa je polukružni luk uz koji su ostavljene rozete i palmete. Svetohranište pridržava plošna konzola na kojoj se nalazi osmerokraka zvijezda (simbol Frankopana) i dva krila. Posebnu vrijednost u svetohraništu ima rešetka od kovanog željeza izrađena u kasnogotičkoj tradiciji, jedna od najstarijih na tlu Hrvatske. S desne strane glavnog oltara nalazi se mramorni reljef Bogorodice s Kristom. Ovaj se reljef nalazio na ulaznim vratima, ali je nakon restauriranja vraćen u crkvu. Prema analizi tog reljefa stručnjaci ga pripisuju „Majstoru mramornih gospa“ iz kruga firentinskog majstora Mina de Fiesole. Bogorodica je s Kristom prikazana na tronu, a iznad krune joj slijeće golub. Karakteristike djela su poluzatvorene oči, nasmijana usta i tanka svilena kosa. Krist je punih oblika i čupave kose, pokriven pelenom. Na kruni stoji natpis jedne od Marijinih pohvala „AVE + REGNUM + CELARUM“. Ovo je djelo nabavio knez Bernardin na jednom od svojih putovanja. U prezbiteriju crkve nalazi se djelo iznimne vrijednosti. To je slika „Pranje nogu“, smatrala se djelom Jakova Mlađeg, ali danas se pripisuje Pieteru Thijisu. Stručnjaci smatraju da je ta slika jedna od najzamašnijih i najljepših na širem području Kvarnera. Kako je slika došla u Bribir ne zna se. Najvjerojatnije ju je u Bribir donio inspektor carske galerije, Venecijanac Daniele Antonio Bertoli. Zna se da je Bertoliju u ime duga car dao Bribir

u vlasništvo. Crkva je danas u dobro očuvanom stanju, a ima devet oltara: sv. Lovro, Svi Sveti, sv. Križ, sv. Sebastijan, Majka Božja Pomoćnica, Srce Isusovo, sv. Mihael, sv. Nikola i glavni oltar zaštitnika sv. Petra i Pavla. Na zidu iznad ulaza u sakristiju nalaze se freske „Obraćanje sv. Petra i Pavla“. Na koru se nalaze orgulje iz 17. stoljeća koje nisu u uporabnom stanju. Na zvoniku su 4 zvona. U Povijesnom muzeju čuva se najstarije zvono iz ove crkve. Pod crkve bio je prekriven nadgrobnim pločama, ali su se kod restauracije stavile keramičke pločice. Ispod crkve nalaze se katakombe, koje su zatrpane kod renovacije crkve. Bribirska je stolna crkva jedna od najljepših na regiji.

Slika 6. Crkva sv. Petra i Pavla slikana iz zraka, https://tz-vinodol.hr/wp-content/uploads/2021/05/DJI_0059-scaled.jpg (preuzeto 3. rujna 2023.)

Slika 7. Glavni oltar crkve sv. Petra i Pavla u Bribiru,
<https://www.rezerviraj.hr/slike/clanci/7/crkva-sv-96bSv.jpg> (preuzeto 3. rujna 2023.)

Slika 8. Slika „Pranje nogu“, <http://donart.uniri.hr/wp-content/uploads/2017/04/b.jpg>
(preuzeto 3. rujna 2023.)

Slika 9. Reljef Bogorodice, Bogović, M. (2015., str. 348) *Vinodol i njegova Crkva od Vinodolskog zakona do naših dana*. Rijeka: Riječka nadbiskupija.

Slika 10. Orgulje iz 17. st., <http://www.fototeka.min-kulture.hr/hr/Pretraga?LOKALITET=166|0|0> (preuzeto 29. kolovoza 2023.)

5. RIZNICA CRKVE SV. PETRA I PAVLA

O stanju inventara stolne crkve sv. Petra i Pavla u Bribiru najbolje nam podatke pruža popis napravljen 1818. koji se nalazi u Državnom arhivu u Rijeci. Uz taj popis inventara nalazi se i procjena. Među predmetima riznice se spominju: Milonjin križ, 4 zlatne pokaznice, jedno veliko srebrno kandilo, 25 ciborija, 4 kaleža s patenama, zlatni kaptolski križ, kalež s dijamantnim križom, relikvijar od zlata s moćima sv. Petra koji posjeduje papinsku bulu kao dokaz autentičnosti, srebrni relikvijari s moćima raznih svetaca, 25 mjedenih svijećnjaka, 4 srebrna svijećnjaka i 4 pozlaćena kandila za bočne oltare. Uz te predmete spominju se i orgulje sa 16 registara te 179 predmeta tekstila izrađenih od najbolje svile i izvezenih zlatom i srebrom; tu se spominje i misnica koju je 1787. Bribiru darovala carica Marija Terezija. Ta se misnica sada čuva u riznici crkve.

Od svih ovih nabrojanih predmeta, znanstvenoj je literaturi najpoznatiji zlatni petkoraljni križ krbavskih biskupa, nazvan „Milonjin križ“. Križ datira s kraja 12. st., a u Bribiru se nalazi od Krbavske bitke 1493. Na križu su utiskana ova slova: „+ISTE CRUCIS FECIT MILONIGI AD HONOREM SCE MARIE RELIQUIE S VIIT SCE ILARE“, pa se zaključuje da je križ izradio domaći majstor Milonić. Križ je zaštićen moćima sv. Vida i sv. Ilarije. Sada je križ postavljen na četverolisnu bazu i čuva se u župnom uredu u Bribiru. Kako govori legenda, ovaj križ se stavljao u bribirsko polje na otvoreno, da čuva polja od Jurjeve (23. travnja) do Miholje (29. rujna). Ta je relikvija bila toliko štovana da je nitko nije smio dodirnuti, pogledati, a kamoli ukrasti. Na križu se nalazi pet crvenih rubina koji gore poput vatre.

Zlatni križ krbavskih biskupa.

Dr. Dragutin Kniewald.

U Bribiru se Vinodolskom čuva križ u obliku pacifikala. Križ je zajedno sa stalkom visok 33 cm. Sam je križ znatno stariji od stalka.

Jezgra je križa drvena. Okovana je željezom i presvučena zlatnim pločicama. Križ je visok 215, a širok 176 mm. Sastoji se od dvije duže i dvije kraće stranice. Vertikalne su stranice duže, a horizontalne su kraće. Obje su vertikalne stranice jednako duge, tako, da je to *crux immissa*, ali se ne može smatrati »latinskim« križem, koji ima donju vertikalnu stranicu dužu od gornje. Vertikalne su stranice na vanjskom rubu široke 51, a horizontalne 46 mm, te se prema sredini laganim zavojem sužuju.

S prave je strane u sredini križa kvadratna pločica s velikim okruglim kamenom (pastom), sličnim tamnom karneolu (u promjeru 45 mm.). Na uglovima su četvorine smještena 4 probušna koralna zrna. Na vršku je svake stranice po jedan ovalni prozirni u sredini crveni kristal. Po visinskoj osi ima kao neku cjevčicu, koja se i na slici jasno vidi. Sredina je svake strane na oba ruba izbočena prema vani i optočena s dva kristala, odnosno korala. Po vanjskom je rubu čitav križ optočen finim žičanim filigranom. U svakom je bijelo-crvenom kristalu već spomenuta vertikalna cjevčica, vjerojatno shranište za relikvije.

Nateče se križa sastoji, kao i prava strana, od pet pločica. Četiri od njih sačinjavaju stranice križa, a peta je kvadratna i čini sredinu križa. Srednja je pločica 50 × 50 mm velika. Vanjski joj je rub valovito izrezuckan u lukovima. Iznutra je drugi okvir, koji se sastoji od graviranih točkica, koje sačinjavaju lagano zaobljene crte, a u

¹ Kukuljević (Načisi, br. 50. str. 13.) misli, da je križ od dobro pozlaćenoga srebra. Međutim se čini, da su pločice, od kojih je sastavljen križ, zlatne. Da su pločice od srebra, moralo bi se srebro vidjeti na donjoj pločici nateče, koja je jako oštećena i koja sigurno nije bila pozlačivana u ovom obliku, kakva je sada. Jer ni jedan zlatar ne bi bio toliko nevišt tome poslu, da bi pločice onako grubo vezao običnom žicom, kako to vidimo n. pr. na srednjoj pločici. I da je križ došao u ruke zlataru, taj bi bio oval grubi posao nevištih ruku ispravio. A pločica je na oštećenom rubu jasno

Slika 11. Zapis o Milonjinom križu, <https://hrcak.srce.hr/file/67535> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

Slika 12. Milonjin križ, <http://www.sestre-scj.hr/site/pics/udbina-proslava-dana-hrvatskih-mucenika/Kriz%20krbavskih%20biskupa.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

6. OSTALA SAKRALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA

U Bribiru ima oko trideset sakralnih spomenika. Grad uz 14 zaselaka činio je bibrirsku župu. Većina tih zaselaka imali su svoje kapele, uglavnom izgrađene u 15. i 16. stoljeću. Sve kapele nose nazive po svecima te su služile kako težaci ne bi gubili vrijeme na odlazak u udaljenije crkve, a ipak obavljali bogoslužje.

➤ Kapela sv. Antona opata, Pustinjaka

Ova kapela je jedna od najstarijih u Bribiru. Smještena je s istočne strane grada. Prema Starac (2000.) kapela je izgrađena od klesanog kamena koji je položen u redove i to horizontalno. Njezin nastanak smješta se na kraj 14. stoljeća, na što ukazuju neki elementi građenja. Ulazni portal izgrađen je u gotičkom stilu, od kamena je i ima zašiljeni nadvoj. Apsidalni dodatak nalazi se na začelju kapele. Na samoj kapeli tijekom obnove 1938., a i 1944. kad je bombardirana, vršene su neke preinake i na vanjskom i na unutarnjem dijelu kapele. Kapela je široka 6 m, a duljina iznosi 11.5 m i jednobrodna je. Na masovnim pilonima pravokutnog oblika, koji su izvorni, stoje dvije pojasnice koje su također pravokutnog oblika i na njih je oslonjen polukružni bačvasti svod. Oltar je smješten u prednjem dijelu kapele, a u središtu je kip svetog Antona. Na sjevernoj strani je dio glave kipa svetog Ivana Krstitelja koji se nalazi u vitrini.

Slika 13. Kapela sv. Antona opata, Pustinjaka, https://www.glas-koncila.hr/wp-content/uploads/2018/01/00416247_w.jpg (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

➤ Kapela sv. Stjepana

Prema Starcu (2000.) kapela sv. Stjepana je smještena u samom središtu zaseoka Ugrini. Izgradnja kapele prema dostupnim podacima smještena je u 15. stoljeće. Više puta je obnavljana ali bez nekog nadzora pa je kamen presvučen cementnom žbukom. Veličina kapele iznosi 8 x 5.5 m što približno odgovara veličini ostalih kapela u Bribiru. Krov je dvostrešni, a mali zvonik koji se nalazi nad pročeljem kapele je tipa preslice i na njemu je i jedini element koji ukazuje na nastajanje kapele u srednjem vijeku, zvono gotičkog oblika. Vrata su ovalno nadsvođena, a na lijevoj strani kapele nalazi se kamena škropionica. Oko kapele je veliki prostor koji je služio za okupljanje vjernika. Navodno je tu bilo groblje, ali nema nikakvih dokumenata koji bi to potvrdili. Uz nastanak kapele vezuje se i bratovština Sv. Stjepana iz 1487.

➤ Kapela sv. Jurja

Smještena je na 254 metra nadmorske visine između Bribira i Selca. Spada u najstarije kapele u Vinodolu. Duljina crkve je 14 m x 5.40 m dok je duljina samog pročelja 5.80 m. Između dva svjetska rata je obnovljena, a u Drugom svjetskom ratu bombardirana je i teško oštećena. Konzervacija i obnova obavljena je u razdoblju od 1995. do 1997. uz nadzor arheologa Ranka Starca. U blizini kapele nalaze se ostatci nekadašnje ilirske gradine.

Prema Antiću (2008.) sveti Juraj je ikonografski najčešće predstavljan sa štitom i mačem na bijelom konju. Stoga su u narodnim predajama postojale dvije legende kako je nastala kapela sv. Jurja. Jedna govori da su se sv. Juraj i sv. Barbara natjecali tko će od njih preskočiti s jednog brda na drugo i to preko lokve. Prema legendi uspješniji je bio sveti Juraj koji je s konjem skočio na mjesto gdje je podignuta kapela, a sveta Barbara je pala na Lokvi gdje joj je podignuta kapela. Druga legenda govori kako je sveti Juraj htio pomoći narodu u borbi protiv zmaja koji je bio strah i trepet. Učinio je to na način da je na konju skočio s jednog brda na drugo gdje se nastanio zmaj. Uspio je kopljem probosti zmaja u srce i na taj način stanovnike oslobodio zmaja. Prema legendi na brdu gdje je sveti Juraj ubio zmaja zahvalni mještani sagradili su kapelu.

Slika 14. Kapela sv. Jurja,

https://live.staticflickr.com/778/20667202904_860d8f6779_b.jpg (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

➤ Kapela sv. Barbare

Prema Antiću (2008.) kapela sv. Barbare se nalazi na prijevoju Lokve, na cesti Selce – Bribir. Smjestila se sa zapadne strane ceste, nekih petnaestak metara unutar pošumljenog predjela. Sagrađena je 1749. (godina zapisana na nadvratniku ulaznih vrata). Izgrađena je za zahvalu od strane obitelji Franje Antonića iz Bribira. Naime njihov rođak je službovao u Lici i kada je otišao u mirovinu nije se mogao probiti kroz položaj turske vojske, pa su ga rođaci stavili u bačvu i prevezli preko položaja turskih straža te je sretno stigao kući. Kapelica se prvobitno nalazila na cesti, ali kada je cesta bila dorađivana, pomaknuli su ju nekoliko metara istočno. U novije vrijeme kapela biva obnovljena, kao što se može vidjeti na priloženoj fotografiji.

Slika 15. Kapela sv. Barbare,

https://blog.dnevnik.hr/viatrix/slike/m/20210912_124330.jpg (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

➤ Kapela sv. Josipa

Kapela je posvećena svetom Josipu iz Nazareta, izgrađena je 1903. i smještena u parku Branitelja Domovinskog rata.

Antić (2008.) u svojoj knjizi opisuje kapelu sv. Josipa kao šesterorobridnu građevinu. Krov joj je oblika polulopte, napravljen na šest vodova. Sagrađena je od klesanog kamena, dok joj je krov prekriven limenim pločama. Ulazna vrata se nalaze sa sjeverne, prednje strane, a na stranama se nalaze dva prozora. Prozori i vrata su napravljeni u obliku četverokuta, s okruglim svodom. Unutrašnjost kapele uređena je skromno. Na sjevernoj strani kapele se nalazi velika slika rođenja Isusova. Svod kapele je oblika polukruga, na kojem se nalazi osam trokutastih ploča koje su rubno ukrašene s nizom zvijezda u polju. One završavaju u vijencu s ukrasima. Vanjske

kutove ploča krasi ornament, koji je nažalost u vrlo lošem stanju te zahtjeva restauraciju.

Slika 16. Kapela sv. Josipa, https://vinodol.hr/wp-content/uploads/2022/12/EDIT_IMG_20221222_095700.webp (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

➤ Kapela sv. Martina

Kapela sv. Martina smještena je na kosini brijega, podno stijena, u zaseoku Podskoči.

Prema Antiću (2008.) kapela je jednobrodna, a dimenzije su joj 10.40 x 5.50 m. Njezino začelje je pravokutnog oblika, dok je svod ovalnog oblika te je u njemu smješten oltar. Jedan dio zida koji je četvrtastog oblika i ima krov na dva voda je dozidan zbog oltara. Pravokutni kameni prozor smješten je na desnoj strani kapele.

Mali zvonik u obliku preslice smješten je na prednjoj strani i na njemu se nalazi vrlo zvonko zvono. Zvono je u davna vremena korišteno za rastjerivanje nevremena i zvonilo bi sve dok nevrijeme ne bi završilo. Postojala je uzrečica „ Dok martinska kujica ne zalaje nevrime ne prestaje“. Tijekom renoviranja kapele raznim neprikladnim materijalima izgubio se kamen od kojeg je građena jer je isti prekriven nespretno nabacanim malterom. Kroz malter daju se vidjeti krupni kameni blokovi koji su poredani horizontalno. Ispod zvonika na prednjoj strani kapele uklesana je 1610. kada je obnovljen svod kapele. Iznad četvrtastih vrata nalazi se portal sa pravokutnim kamenom na kojem je uklesana 1526. te na glagoljici zabilježeno ime Tomaša kao graditelja kapele. Taj vrijedni glagoljski spomenik je dio vinodolske ali i hrvatske baštine te bi ga svakako trebalo bolje zaštititi.

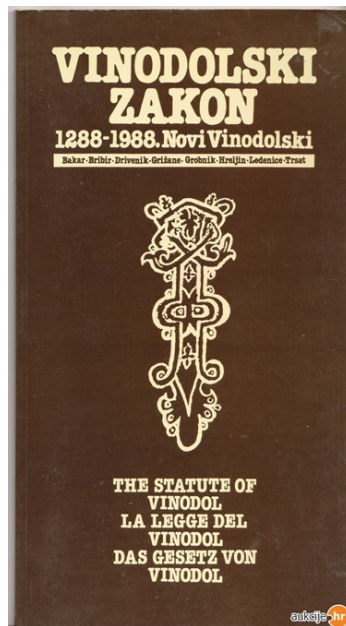
Slika 17. Kapela sv. Martina,

https://pr0.nicelocal.com.hr/BqrWv45rHDeK_XiWfeaj7A/2400x1352,q75/4px-BW84_n0QJGVPSzge3NRBsKw-2VcOifrJljPYFYkOtaCZxxXQ2aWNku6HTRkfu4DY0nurQZd1njll7sZbx2ByAmICe5ZUcUxSk2K1M0eGBHn7LjDiCg (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

7. VINODOLSKI ZAKON

Vinodolski zakon, jedan od najvažnijih kulturnih, osobito pravnih spomenika ne samo hrvatskoga, nego i svih europskih naroda, ujedno je i jedna od važnijih europskih srednjovjekovnih pravnih kodifikacija. Kako Matejčić (1988., str. 13.) tvrdi: „U Sali na dvoru kneza Leonarda u Novom gradu 6. siječnja 1288. popisuje se glagoljicom na hrvatskom jeziku 75 zakonskih odredaba koje čine čuveni Vinodolski zakon. Taj je Zakon sporazum između feudalaca i kmetova u kojemu su normirana pravna područja u kojima su se ukrštavali interesi kmetova i knezova. Radilo se o izmjenama starog prava kako su to tražile nove prilike u Vinodolskom kneštvu, a to su uvidjeli i kmetovi i njihovi gospodari pa su svoje odnose sporazumno uredili, s tim da su Vinodolci priznali krčkim knezovima vrhovnu sudsku vlast u Vinodolu.“. Sastavljen je od strane devet vinodolskih općina (Grobnik, Trsat, Bakar, Hreljin, Drivenik, Grižane, Bribir, Novi Vinodolski, Ledenice). Sačuvan je u prijepisu iz druge polovice XVI. stoljeća, pisanom kurzivnom glagoljicom i u drugim manje važnim prijepisima. Prvi ga je objavio Antun Mažuranić u „Kolu“ 1843., a nakon toga je mnogo puta objavljivan. Od važnijih izdanja treba spomenuti ono Vatroslava Jagića iz 1880., Franje Račkog iz 1890., Marka Kostrenčića iz 1923., Miha Barade iz 1952. i Luje Margetića iz 1980. U potonjem izdanju objavljene su i fotografske reprodukcije rukopisa (Margetić, 1988.).

Vinodolski zakonik je donesen iz razloga da se ljudi ne bi više bunili u vezi zakona jer do tada nije postojao pisani zakon, već samo usmeni. Kako tvrdi Margetić (1988., str. 29.), „iz mnogih odredaba VZ-a vidi se da ga je sastavljala komisija predstavnika podložnog stanovništva kojoj je bilo na umu da ograniči, kolikogod je to moguće, samovolju i preveliku vlast kneza i uopće vladajuće klase“.

Slika 18. Naslovnica Vinodolskog zakona, <https://www.njuskalo.hr/image-w920x690/literatura-knjige/lujo-margetic-vinodolski-zakon-slika-138416701.jpg>

(preuzeto 24. kolovoza 2023.)

Slika 19. Listovi Vinodolskog zakonika, <https://povijest.hr/wp-content/uploads/2017/01/im-1.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

8. GLAGOLJSKI I OSTALI PISANI SPOMENICI

Ovdje je bitno spomenuti Bribirski misal iz prve polovice 15. st., Bribirski brevijar, Postilu Jurja Černića i Staru maticu.

➤ Bribirski misal iz prve polovice 15. st.

U red najstarijih i najbolje očuvanih rukopisa pronađenih u Bribiru spada tzv. Bribirski misal datiran u 15. stoljeće. Napisan je glagoljicom na pergameni, formata 25 x 18 cm, s naknadnim uvezom, najvjerojatnije iz 17. stoljeća od kože i drva. Pismo ovog kodeksa lijep je hrvatski ustav, s bogatstvom oblika posebice na početnim slovima, a pisalo ga je nekoliko vrlo ujednačenih ruku, očito iz iste škole. Ovaj misal tipa rimske kurije uglavnom sadrži tekstove misa, poslanice za nedjeljnu pedesetnicu, Evanđelje po Luki i drugim apostolima, a potom slijede rubrike u kojima se daju različite liturgijske upute, kalendar s brojevima, nedjeljnim slovima i imena svetaca, potom zapovjedni blagdani Bogorodice i apostola, sv. Lovrenca, sv. Martina, sv. Jeronima, sv. Mihovila, sv. Augustina i drugih. Zavjetne i mrtvačke mise nalaze se na kraju, odnosno na kraju sačuvanog dijela, budući da je vidljivo da nedostaje određeni broj listova. Nema podataka o autoru i mjestu gdje je pisan, vjerojatno u Istri ili negdje u Hrvatskom primorju. Ne zna se kako je dospio u Bribir, možda nakon Krbavske bitke ili kasnije. Ivan Kukuljević našao ga je u Bribiru, a u Akademiju predan je 1868.

Slika 20. Stranica Bribirskog misala, https://proleksis.lzmk.hr/slike1/x_b0722.JPG
(preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Bribirski brevijar

Bribirski brevijar je zbornik obrednih tekstova prema kojima katolički svećenik moli propisane dnevne molitve. U našim krajevima brevijari slijede ćirilometodsku tradiciju, tj. pisani su na hrvatskoj glagoljici. Pisar ga je datirao na dva mjesta: 7. rujna i 10. listopada 1470. Napisan je na pergameni, formata 28 x 19 cm, s naknadnim uvezom koji je vjerojatno dao izraditi Ivan Kukuljević. Oštećen je i nepotpun jer nedostaje preko 150 listova. Nedostaje početak i kraj, a počinje usred teksta oficije (službene molitve) Velikog petka, i to u traktatu sv. Augustina, nakon čega slijede upute o recitiranju oficija u toku crvene godine, posebno u vezi s pomičnim blagdanima. U nastavku je kalendar. Pisalo ga je više ruku pa u tekstu ima i privatnih zapisa ili se netko vježbao pisanju. Ne zna se tko ga je pisao ni kada ni gdje, ali postoje neke naznake da je pisan u Buškoj župi ili u Modrušu, a zarana je došao u Bribir. Vjerojatno su ga donijeli kanonici nakon Krbavske bitke.

➤ Postila Jurja Černića, prva polovina 19. st.

Pod ovim naslovom zbirka je crkvenih govora na nedjelje i blagdane, a ima 239 listova formata 27 x 20 cm. Uvezana je u drvene korice koje su presvučene kožom. Djelomično je restaurirana 1951. Pisana je lijepim kaligrafskim pismom, a jezik je zapadni čakavski dijalekt. Po sadržaju to su uglavnom citati iz Evanđelja, obraćanja slušateljima i tekst samoga govora koji se obično sastoji od tri dijela. Pisana je istom rukom kao i ljubljanski primjer Postile. Napisao ju je Juraj Černić.

➤ Stara matica

Crkvene matice vrlo su važan povijesni spomenik. Naime, crkva je u srednjem vijeku bila najmoćnija i najbolje organizirana institucija, napose u zapadnom kršćanskom svijetu. U Bribirskoj župi prva matica vođena je u 17. stoljeću - krštenih, vjenčanih i umrlih. Sastojala se od 123 pergamenta, formata 29,8 x 20,7 cm. Ivan Kukuljević ju je dao uvezati pa je relativno dobro očuvana. Nedostaje samo nekoliko listova. Pisana je glagoljicom sve do 1649., zatim latinicom, ali povremeno je bilo vraćanja glagoljici. Pisalo ju je više ruku, vještih poput Ivana Brozovića, ali i nevještih. Jezik je uvijek bio narodni. Knjiga se nalazila u Bribiru, gdje ju je dobio Ivan Kukuljević pa ju je 1859. unio u popis glagoljskih rukopisa. Kao što se vidi, nedostaju dan i mjesec, ponekad i godine, pa je biskup 1923. naredio da se moraju zapisivati dani i mjesec, ali nadalje se to nije strogo poštivalo. Bilo je tu i drugih zapisa, na primjer da je 1677. mjeseca travnja oko 9 sati bio jak potres te su se svi jako prestrašili.

8.1. Glagoljski natpisi u kamenu

U Bribiru je ostalo sačuvano nekoliko glagoljskih natpisa , od kojih tri u kamenu . Uglavnom se odnose na izgradnju ili pregradnju nekog objekta.

➤ Natpis na glavnom portalu župne crkve

On prema akademiku B. Fučić vjerojatno označava postavljanje portala ili neki rad na pročelju, a ne zidanje ili obnovu crkve, kako su mislili Jeličić i Laszowski. Izgubljen je, ali je sačuvan tekst prema kojem ga je Ivan Kukuljević pročitao: „1524. VS VRIME ZMOŽNOGA GOSPODINA KNEZA BERNARDINA BI TO UČINJENO VA TO (VRIME) BIŠE JURKO POP I...“

➤ Kamena ploča koja je skinuta s kaštela

Prilikom rušenja jednog dijela kaštela za potrebe izgradnje općinske zgrade skinuta je ploča. Na njoj piše: „V ime Božje, amen. Leta gospodnjih 1527. va vrime vz možnog gospodina kneza Bernardina Frankopana, krčkog, senjskog, modruškog i pročaja. Va to vrime biše kapitan v Bribiri Lovrenac Biščan i pročaja“.

➤ Kamene ploče na stupovima unutar župne crkve, iz 1734.

Gian Domenico Bertoli, dok je uživao bribirski posjed, pomagao je i izgradnju i uređenje crkava, o čemu svjedoče dvije kamene ploče (iz 1737.) ispisane na latinskom jeziku, a nalaze se na stupovima u središnjem brodu župne crkve u Bribiru.

9. OSTALE GRAĐEVINE I SPOMENICI

Neke od preostalih građevina i spomenika su :

➤ Bribirsko „Grlo štirne“

U centru Bribira, na „Vrbi“, nalazi se grlo cisterne isklesano iz jednog komada kamena. To se grlo nalazilo u kaštelu, ali je 1901. preneseno u centar grada. Točna godina izrade se ne zna.

Slika 21. Bribirsko „Grlo štirne“, http://os-jpancica-bribir.skole.hr/upload/os-jpancica-bribir/images/newsimg/212/Image/24852269_1767897593242398_5688784923719869260_n.jpg (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Spomenik palim borcima

U razdoblju od 1918.-1941. Bribir je bio središtem snaga koje prerastaju u pokret, što se odrazilo odlaskom Bribiraca u partizane u srpnju 1941. Za kaznu fašisti su spalili povijesnu jezgru Bribira. Nakon rata podignut je pod gradskim bedemom spomenik palim borcima NOR-a, rad kipara Zvonka Cara.

Slika 22. Spomenik palim borcima,

<http://img23.imageshack.us/img23/2488/bribirparkboraca6.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Spomen-popsrje narodnog heroja Tome Strizića

U parku pred Domom kulture stajalo je spomen-popsrje narodnog heroja Tome Strizića, koje kasnije preseljeno kraj Spomenika palim borcima.

Slika 23. Spomen-popsrje narodnog heroja Tome Strizića,

<http://img600.imageshack.us/img600/2600/bribirparkboraca.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Spomenik dr. Josipu Pančiću

Dr. Josip Pančić rodio se u Bribiru 1814. Prvi je predsjednik Srpske akademije nauka. Bio je liječnik i botaničar. Njegovo najvažnije otkriće bila je endemična četinjača „Picea Omorica“, poznata kao Pančićeva omorika. U Bribiru mu je 1954. podignut spomenik, vrlo vrijedan rad kipara Zvonka Cara. Kopija te plastike postavljena je 1986. pred hotelom „Omorika“ u Crikvenici jer taj hotel nosi ime po njegovom otkriću. Također, osnovna škola u Bribiru nosi ime po njemu.

Slika 24. Spomenik dr. Josipa Pančića, <http://os-jpancica-bribir.skole.hr/upload/os-jpancica-bribir/images/static3/588/Image/ds.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Spomenik dr. Mihovilu Kombolu

Dr. Mihovil Kombol je bio ugledni povjesničar hrvatske književnosti, esejist i književni kritičar . Preveo je Danteovu „Božanstvenu komediju“. Svojim kapitalnim djelom „Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda" osvjetlio je mnoga kulturna i književna pitanja. Kod Velih vrata u Bribiru podignut mu je spomenik za koji je glavu u kamenu oblikovao akademski kipar Drago Carpina.

Slika 25. Spomenik dr. Mihovilu Kombolu, https://hr-cro.com/PICTURES/croatia/kvarner/crikvenica_with_neighbourhood/bribir/kip_mihovil_kombol/DSC_4689_bribir_kip_mihovil_kombol_big.jpg (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Partizansko groblje

Slika 26. Partizansko groblje, <http://img37.imageshack.us/img37/6165/bribirafgroblje3.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

➤ Bribirska vrela i perila

Antić (2008.) u svojoj knjizi bibrirska vrela i perila smješta u treću skupinu bibrirske kulturno-povijesne baštine. On tu skupinu naziva narodno graditeljstvo te pod to smatra stare bibrirske kuće te druge tvorevine u kamenu. Smatra ih važnim spomenicima koji nam govore o životu. Prikazuju na kako su ljudi koristili kamen te kako su živjeli u simbiozi s kamenom.

U vremenu dok još nije bilo vodovoda, Bribirci su po vodu odlazili na vrela i perila, koja su bila u svakom selu. Neka su od njih obnovljena i uvrštena u turističku rutu te se može uživati u žuboru vode. Vrelo Jargovo je jedno od njih. Nalazi se u istoimenom zaseoku. Do njega se može doći s ceste niz dvadesetak kamenih stepenica. Sa svake strane otvora nalazi se kameni zidić, koji je služio kao brentišće. Iz vrela voda kanalićem dolazi do perila, koje je jedan bazen obrubljen kamenim blokovima i služio je nekada za pranje odjeće. Sve je ovdje od stepenica, popločenja i zidića, kao i samog vrela i perila, izgrađeno od kamena.

Slika 27. Vrelo i perilo Jargovo, <https://tz-vinodol.hr/wp-content/uploads/2022/12/Jargovo-Bibir-600x450.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

10. SREDNJOVJEKOVNO GROBLJE NA LOKALITETU ŠTALE

Tijekom građevinskih radova na uređenju parkirališta u samom centru Bribira 2021. otkriveno je srednjovjekovno groblje. Istraživanje je proveo Institut za arheologiju pod vodstvom dr. sc. Ane Konestre.

Kako Konestra (2021., str. 24.) tvrdi: „Na položaju Štale, njegovom segmentu južno od Zadružnog doma, odnosno sjeverno od prometnice, potvrđeno je postojanje dijela većeg groblja datiranog u rani, no ponajviše u razvijeni srednji vijek. Ono se smješta, prema preliminarnog analizi nalaza, u razdoblje 10.-12. st., moguće 13. st., no s obzirom na brojne nalaze sitnih ulomaka keramike, moguće je da uklapanje na ovom prostoru započinje i ranije, kada su keramičke posude polagane u grobove, a o čemu bi mogli svjedočiti i ranije prikupljeni nalazi s ovog područja. Ipak s obzirom na nedostatak konteksta, njihovu kronologiju treba uzeti s rezervom“.

Tijekom istraživanja ovog lokaliteta otkriveni su mnogi predmeti. Konestra (2021., str. 27.) tvrdi: „Tako groblje na Štalama predstavlja najzapadniji točku protezanja nekih od zabilježenih tipova naušnica, npr. onih s filigranskim koljencima, što je iznimno značajno za interpretaciju kulturnih kontakata i utjecaja“.

Slika 28. Pronađeni kostur muškarca, https://vinodol.hr/wp-content/uploads/2022/04/IMG_20210127_123649-scaled.jpg (preuzeto 24.kolovoza 2023.)

Slika 29. Pronađeni nakit, <https://vinodol.hr/wp-content/uploads/2022/04/Prsten.jpg>
(preuzeto 24. kolovoza 2023.)

11. NEMATERIJALNA KULTURNO-POVIJESNA BAŠTINA BRIBIRA

Nematerijalna kulturno-povijesna baština Bribira bogata je i zanimljiva, proizašla iz načina života kroz stoljeća i raznih povijesnih utjecaja.

U Vinodolu se njeguje specifičan način pjevanja „na tanko i debelo“, a tradicionalni instrument koji prati narodno pjevanje su sopile. Osim njih, tradicionalni instrumenti su fidulice, mišnice i tamburice.

11.1. Bribirsko kolo

Prema Kalimanu (1994.) predaja kaže da su igranje Bribirskog kola u 17. i 18. stoljeću, u vrijeme proslave, najavljivali u rano jutro topovi sa zidina. 1809. topovi su odneseni u Mađarsku i nisu nikada vraćeni. Nakon tog događaja početak igranja kola najavljivali su panduri i to pucanjem iz kubura. Ponekad se pucalo iz lovačkih pušaka ili dinamitom. Igranju kola veselila su se i djeca koja bi pucala iz limenki koje su bile punjene karabitom. Kolo se igralo na trgu u centru Bribira znanom po imenu Vrba. Kolo se igralo na Božić, sv. Stjepana, sv. Ivana (Ivanja), Staro i Novo leto, a završavalo na blagdan Sveta Tri kralja – 6. siječnja. Igranje kola započinjalo je ujutro pjesmom Evo'j kola koga'j volja. Završetak kola navečer obilježen je pjesmom Sinoć Ive iz Novog dojde.

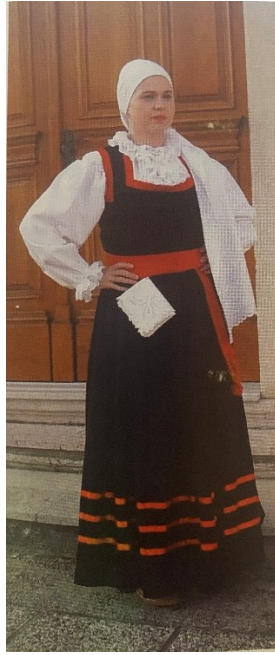
KUD Bribir oživio je igranje Bribirskog kola na prigodne datume, a i u svojim mnogobrojnim nastupima u Hrvatskoj i inozemstvu.

Slika 30. Bribirsko kolo, https://vinodol.hr/wp-content/uploads/2021/06/image_6483441-14.jpg (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

11.2. Bribirska narodna nošnja

Bribirska narodna nošnja je važan dio kulturno-povijesne baštine Bribira. Kako Ligatić (2018., str. 17.) tvrdi: „Žensku narodnu nošnju čini: rubac – pokrivalo za glavu, stomanja – bijela lanena košulja dugačka ili kratka, fris – oblači se zimi ispod lajbeka (kasa) i krila, kas – oplećak (lajbek boje krila), krilo – suknja do pasa, opanki – kožna obuća, podsuknja – bijela lanena suknja koja se oblači ispod krila, kanica – vuneni tkani pojas, rupčić – ukrasna maramica (zataknuta ispod kanice), zagrnjač ili plet – velika vunena marama odnosno prekrivač, morčić ili batići – naušnice, koral ili lančić – ukas oko vrata od crvenih bisera ili zlata“.

Slika 31. Bribirska ženska narodna nošnja, Ligatić, I. (2018., str. 19.), *Bribirska narodna nošnja*. Bribir: Knjižnica i čitaonica Bribir, Centar za kulturu „Katarina Zrinski“, u osnivanju.

Prema Ligatiću (2018.) bribirsku mušku narodnu nošnju sačinjavaju: kapa ili šušnjara koja služi kao pokrivalo za glavu, košulja zvana stomanja izrađena od bijelog platna, lajbek – kaput bez rukava izrađen od sukna, suknene hlače – gaće, pojas zvan kanica, bijele vunene pletene čarape tzv. hlače, od obuće nošnju čini opanak sačinjen od kože te nešto duži zimski kaput zvan surka ili dolama.

Slika 32. Bribirska muška narodna nošnja, Ligatić, I. (2018., str. 26.), *Bribirska narodna nošnja*. Bribir: Knjižnica i čitaonica Bribir, Centar za kulturu „Katarina Zrinski“, u osnivanju

11.3. Mesopusni običaji

Kako Kaliman (1994., str. 71.) tvrdi: „Mesopust je stari narodni običaj i nema podataka u kojem je stoljeću nastao. Podaci samo govore da su ga izmislili radnici i seljaci da uz šalu, piće i obilno jelo zaborave svoje tegobe. U prošlom stoljeću crkva je pokušavala zabraniti ovaj običaj govoreći da ga je vrag izmislio. Mesopust negdje smatraju najavljičkom proljeća jer dolazi krajem zime. Taj dan je uvijek utorak. Drugi dan je pepelnica ili čista srijeda. Brojeći od tada nedjelje, sedma je Uskrs. U nekim dijelovima Hrvatske mesopust nazivaju poklade, fašnik ili karneval. Svaki grad i mjesto u Hrvatskom primorju ima svoj način kako obavlja taj narodni običaj. Bribir se po mnogočemu razlikuje od susjednih mjesta u održavanju mesopusnih običaja. Pet nedjelja prije mesopusta Bribirci sastave *PARADU*, to je otprilike 25 mladih ljudi, većinom neoženjenih. Parada ima zadatak da svaku nedjelju do mesopusta obiđe svih 15 bibrirskih zaselaka i da pozdravi svaku obitelj. Paradom rukovode tri kapetana, a kapelnik *komandira* muzikom koja je sastavni dio parade. U davna vremena muzika se sastojala od volovskog roga, mišca, zvonaca, dangubica i bubnjeva. Kasnije se pojavljuje harmonika triestinka, trube, jasno, sa što više bubnjeva da bude što bučnije. Bribirska je muzika jedna od rijetkih koja kod pozdrava, još od kraja prošlog stoljeća, svira pjesmu *Još Hrvatska ni propala* Ljudevita Gaja, koju je uglazbio Ferdo Livadić iz Samobora. U novije vrijeme parada se nije mogla zamisliti bez tamburaša, koji su nakon zapovijedi kapelnika odsvirali četiri takta pjesme *Još Hrvatska ni propala*, a zatim bi se cijela muzika iz parade uključila uz što bučnije udaranje u bubnjeve. Kad parada dođe pred kuću u kojoj želi pozdraviti domaćine, jedan od kapetana stane na kućni prag sa saboljom u ruci i čim glasnije uzvikne *Ovdje smo došli pozdraviti obitelj sa našom malom muzikom, polak običaja i navade stare*. Kapelnik tada zapovjedi muzici *Bubanj i muzika složno udaraj!* Ukoliko je obitelj u žalosti, domaćima se pozdravi bez muzike. Sobom su obično vodili magarca natovarena praznom bačvicom za vino koje bi dobivali na dar za pozdrav. Uz to su još dobivali jaja, slaninu, a u novije vrijeme i novac. Na kraju mesopusnih nedjelja organizirali bi večeru od dobivenih jaja i slanine. U poratnim godinama od dobivenog novca, uz ostalo što su dobili kao dar za pozdrav, organizirala bi se bogata večera uz muziku. Po starom običaju, u četvrtak prije mesopusta, napravi se od slame lik čovjeka *MESOPUST*. Svake godine mesopust

dobije novo ime po nekom smiješnom, duhovitom ili osobito značajnom humorističnom događaju u protekloj godini.“

Prema Kalimanu (1994.) šentencija je humoristično štivo koje se piše svake godine. Čitala se na trgu Vrba u centru Bribira. Mesopusta je sudac optuživao za sve ono loše u mjestu, državi a i svijetu, kao i za smiješne događaje vezane uz mještane. Branitelj ili abukat nastojao je obraniti mesopusta od optužbi, ali mu to nikada nije uspjelo. Šentenciju je pisao jedan od mještana koji je bio vješt u pisanju i koji je cijelu godinu bilježio zbivanja u Bribiru i šire.

Slika 33. Bribirska parada – nekada, <https://tz-vinodol.hr/wp-content/uploads/2023/01/Bribirska-parada-u-Crikvenici.jpg> (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

Slika 34. Bribirska parada – danas, <https://vinodol.hr/wp-content/uploads/2023/01/IMG-20230108-WA0010-1320x594.jpg> (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

Slika 35. Naslovnica šentencije iz 2021., https://vinodol.hr/wp-content/uploads/2021/02/s%CC%8Centencija_kos%CC%8Cc%CC%81ati-1320x742.jpg (preuzeto 27. kolovoza 2023.)

11.4. Bribirski prisnac

Bribirski prisnac je jedna od najpoznatijih gastronomskih delicija Bribira, čiji nastanak seže još u doba Frankopana. U starijim vremenima živjelo se štedljivo i prehrana Bribiraca je bila skromna. U posebnim prigodama spravljala su se skuplja jela kao što je bribirski prisnac i to najčešće za Uskrs (Vazam).

Priprema se od 15 jaja, friškog sira škripavca, 0,5 kg slanine, kapule ili mladog luka, kvasca, soli, papra, brašna i masti.

Ove je godine po prvi put na Uskršnji ponedjeljak, ispred bribirske kule Turan, održan Festival bribirskog prisnaca s ciljem prezentacije i promocije ove nadaleko poznate gastronomske delicije.

Slika 36. Bribirski prisnac, <https://tz-vinodol.hr/wp-content/uploads/elementor/thumbs/0042-q3i76vy14fy2hd9konxey5m11ydq92gbwdxkd8ubaw.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

Slika 37. Festival bibrskog prisnaca, <https://www.novolist.hr/wp-content/uploads/2023/04/7957533-scaled.jpg> (preuzeto 24. kolovoza 2023.)

ZAKLJUČAK

Kulturno-povijesna baština Bribira svjedok je života na ovom području i vrlo je važno njezino očuvanje i predstavljanje. Ovim radom nastojala sam kroz proučavanje dostupne literature prikazati najvažnije od kulturno-povijesne baštine Bribira.

Naseljavanje hrvatskih plemena na ovim prostorima dovršeno je do kraja 8. stoljeća. Bribir je sagrađen na brijegu. U srednjovjekovnom Vinodolu sa svojih 14 zaseoka bio je upravno i crkveno središte. Knezovi Frankopani su više od četiri stoljeća vladali Bribirom te je u njihovo vrijeme sagrađen kaštel i kula Turan čijoj se ljepoti divimo i danas. U njihovo vrijeme Bribir je 1288. pristupio potpisivanju Vinodolskog zakona, jednog od najstarijih europskih pravnih dokumenata. Renesansna umjetnička djela u crkvi sv. Petra i Pavla svjedoci su visokih civilizacijskih i kulturnih dosega srednjovjekovnog Bribira te povezanosti s Europom. Neprocjenjivu vrijednost kulturno-povijesne baštine čine i mnogobrojni glagoljski spomenici.

Poznata uzrečica „na mladima svijet ostaje“ ukazuje na to da u odnosu mladih prema kulturno-povijesnoj baštini ovisi njezino očuvanje i valorizacija. Uključivanje mladih u očuvanje baštine treba započeti u najranijoj dobi. Istraživanjem kulturno-povijesne baštine kroz zavičajnu povijest, izvanučioničnu nastavu te terensku nastavu, učenici će moći bolje razumjeti kulturno-povijesnu baštinu svoga zavičaja.

Na taj način podiže se svijest i čuva materijalna i nematerijalna baština, koja nam je putokaz i dragocjena potvrda vrijednosti jedne zajednice i njezinog identiteta.

LITERATURA

1. Antić, S. (2008.), *Župa svetog Petra i Pavla Bribir*. Bribir: Narodna i knjižnica i čitaonica Bribir: Općina Vinodolska: Župa sv. Petra i Pavla.
2. Kaliman, I. (1994.), *Povijest tamburaške glazbe u Bribiru i narodni običaji*. Rijeka: Narodna čitaonica Bribir.
3. Konestra, A. (2021.), *Preliminarno izvješće o zaštitnim arheološkim istraživanjima lokaliteta Bribir-Štale, Općina Vinodolska – 1. faza*. Zagreb: Institut za arheologiju.
4. Kula u Bribiru (2023.), Dostupno na: <https://ruta.frankopani.eu/hr/loc/kula-u-bribiru> [24. kolovoza 2023.]
5. Ligatić, I. (2018.), *Bribirska narodna nošnja*. Bribir: Knjižnica i čitaonica Bribir: Centar za kulturu „Katarina Zrinski“ u osnivanju.
6. Margetić, L. (1988.), Vinodolski zakon. u: Tomičić, J. (ur.), *Prošlost i baština Vinodola*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, str. 29.-31.
7. Matejčić, R. (1988.), Uvod. u: Tomičić, J. (ur.), *Prošlost i baština Vinodola*. Zagreb: Povijesni muzej Hrvatske, str. 9.-15.
8. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (2023.), dostupno na: [https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20\(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme\)](https://min-kulture.gov.hr/?id=349&pregled=1&datum=Wed%20Jan%2023%202019%2017:02:19%20GMT+0100%20(srednjoeuropsko%20standardno%20vrijeme)) [24. kolovoza 2023.]
9. Nikšić, G. (2013.), Kulturna baština: definicija i kategorije. u: Hicela, I. i Ivanišević, N. (ur.). *Kulturna baština u programima strukovnih škola – metodološki priručnik za nastavnike*. Split. Komercijalno – trgovačka škola u Splitu.
10. Rendić – Miočević, I. (2005.), *Učenik – istražitelj prošlosti, Novi smjerovi u nastavi povijesti*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Starac, R. (2000.), Sakralna arhitektura srednjovjekovnog Vinodola. Senjski zbornik [online], 27 (1), str. 45.-95. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/45947> [27. kolovoza 2023.]
12. Svjetska prirodna i kulturna baština (2021.), Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=59130> [24. kolovoza 2023.]

POPIS PRILOGA

Tablica 1. Kategorije kulturne baštine

Slika 1. Grad Bribir slikan iz zraka

Slika 2. Bribirski kaštel prije

Slika 3. Bribirski kaštel danas

Slika 4. Naslovnica slikovnice „Bribirske djevojčice“

Slika 5. Ružica Vinodola

Slika 6. Crkva sv. Petra i Pavla slikana iz zraka

Slika 7. Glavni oltar crkve sv. Petra i Pavla u Bribiru

Slika 8. Slika „Pranje nogu“

Slika 9. Reljef Bogorodice

Slika 10. Orgulje iz 17. st.

Slika 11. Zapis o Milonjinom križu

Slika 12. Milonjin križ

Slika 13. Kapela sv. Antona opata, Pustinjaka

Slika 14. Kapela sv. Jurja

Slika 15. Kapela sv. Barbare

Slika 16. Kapela sv. Josipa

Slika 17. Kapela sv. Martina

Slika 18. Naslovnica Vinodolskog zakona

Slika 19. Listovi Vinodolskog zakonika

Slika 20. Stranica Bribirskog misala

Slika 21. Bribirsko „Grlo štirne“

Slika 22. Spomenik palim borcima

Slika 23. Spomen-poprsje narodnog heroja Tome Strizića

Slika 24. Spomenik dr. Josipu Pančiću

Slika 25. Spomenik dr. Mihovilu Kombolu

Slika 26. Partizansko groblje

Slika 27. Vrelo i perilo Jargovo

Slika 28. Pronađeni kostur muškarca

Slika 29. Pronađeni nakit

Slika 30. Bribirsko kolo

Slika 31. Bribirska ženska narodna nošnja

Slika 32. Bribirska muška narodna nošnja

Slika 33. Bribirska parada - nekada

Slika 34. Bribirska parada – danas

Slika 35. Naslovnica šentencije iz 2021.

Slika 36. Bribirski prisnac

Slika 37. Festival bribirskog prisnaca

SAŽETAK

Cilj ovog rada bio je da pridonese razumijevanju kulturno-povijesne baštine Bribira. Rezultati ovog rada trebaju potaknuti na veće uključivanje materijalne i nematerijalne baštine u nastavu zavičajne povijesti. Kroz stjecanje informacija o vlastitoj kulturno-povijesnoj baštini učenik će spoznati svoj identitet te potrebu razumijevanja njezine valorizacije i brižnog čuvanja.

Ključne riječi: Bribir, Vinodolska općina, materijalna kulturno-povijesna baština, nematerijalna kulturno-povijesna baština, valorizacija, zavičajna povijest

ABSTRACT

The aim of this work was to contribute to the understanding of the cultural and historical heritage of Bribir. The results of this work should encourage greater inclusion of tangible and intangible heritage in the teaching of native history. Through the acquisition of information about their own cultural and historical heritage, the student will learn about his identity and the need to understand the valorization and careful preservation of this same heritage.

Keywords: Bribir, District of Vinodol, tangible cultural and historical heritage, intangible cultural and historical heritage, valorization, native history.

Pregledala: Viola Čor, prof.